

Rapport

OVER MANTELZORG EN GENDER

Sekseverschillen in mantelzorg

Februari 2016

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020-3330670

Rapportnummer

2016/019

Datum

Februari 2016

Opdrachtgever

Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord Holland Noord

Auteur

Drs. Ankie Lempens
Drs. Bianca de Haan
Wouter Andringa, MSc

Bestellingen

Exemplaren zijn verkrijgbaar bij de opdrachtgever.

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Samenvatting

Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord-Holland Noord liet de verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen in de mantelzorg onderzoeken. De aanleiding hiervoor was tweeledig. Ten eerste gaven de gemeenten in de regio bij Art.1 NHN aan dat de mantelzorg voor hen een belangrijk thema is. Ten tweede gaven de resultaten uit het 'Powervrouw!' onderzoek uit 2014 aanleiding: uit deze evaluatie van de vrouwenemancipatie in de regio Noord-Holland Noord kwam een redelijk positief beeld naar voren. Een belangrijke bevinding uit dit onderzoek¹ was dat verdere emancipatie vooral bereikt kan worden door vrouwen en mannen sámen: een verandering in *mindset* bij beide, dus niet alleen bij vrouwen. Wat verder opviel was dat het overgrote deel van de respondenten aangaf een 50/50 verdeling wenselijk te vinden, terwijl deze verdeling daar in werkelijkheid nog niet aan voldoet. Art.1 NHN besloot daarom de twee onderwerpen aan elkaar gekoppeld te onderzoeken.

Wat zijn de verschillen in mantelzorg tussen mannen en vrouwen? Deze centrale onderzoeksvraag is bijzonder actueel gezien de politiek gestuurde ontwikkeling rond de 'participatiesamenleving', waarin in toenemende mate een beroep wordt gedaan op de verantwoordelijkheid van burgers om voor zichzelf en voor elkaar te zorgen. Doel van het onderzoek was te onderzoeken of de eventuele verschillen in verdeling van de mantelzorg risico's voor vrouwen met zich meebrengt - zoals het remmen van de emancipatie door geringere arbeidsdeelname - en hoe deze risico's kunnen worden verkleind. Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord-Holland Noord wil door middel van dit onderzoek nagaan hoe ook in de mantelzorg een zo gelijk mogelijke verdeling van taken tussen mannen en vrouwen kan worden bereikt.

Het onderzoek bestond uit twee delen: deskresearch en interviews met professionals uit de praktijk. In het eerste deel is bekeken wat er al bekend is over sekseverschillen in mantelzorg in de literatuur² en uit eigen onderzoek van I&O Research. In het tweede deel tekenden we op wat professionals zoal ervaren aan sekseverschillen in de mantelzorg en hoe zij daarop - al dan niet - anticiperen.

Thema's

In het onderzoek is gekeken naar verschillen tussen mannen en vrouwen op onder meer de volgende thema's:

- frequentie, intensiteit en duur van de mantelzorg
- aan wie men zorg verleent
- type zorg die wordt verleend
- arbeidsparticipatie van mantelzorgers
- strategieën om arbeid en zorg te combineren
- mantelzorgondersteuning
- zwaarte, ervaren problemen en knelpunten bij het verlenen van mantelzorg
- de visie en eventuele bias van zorgprofessionals ten aanzien van het onderwerp
- handvatten vanuit de praktijk van zorgprofessionals om de risico's van overbelasting bij mannelijke en vrouwelijke mantelzorgers te verkleinen

Per onderwerp bespreken we de belangrijkste uitkomsten en we sluiten af met enkele aanbevelingen.

¹ Waaraan in totaal 1.200 inwoners van de regio meededen, waarvan 45% man

² De belangrijkste bron hiervoor is een uitgebreid rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau over mantelzorg in 2007, waar mogelijk zijn de uitkomsten hiervan geverifieerd met behulp van recente data (2015) van het West-Frieslandpanel van I&O Research.

Verschillen in frequentie, intensiteit en duur van de mantelzorg

De bekeken onderzoeken laten zien dat vrouwen vaker mantelzorger zijn dan mannen. Van alle mantelzorgers is ongeveer 60 procent vrouw en 40 procent man. Geslacht is echter geen bepalende factor voor het wel of niet verlenen van mantelzorg. Het kennen van een hulpbehoevende is bepalend en vrouwen hebben een groter sociaal netwerk. Ook is het plausibel dat parttime werkenden – en dit zijn in Nederland aanzienlijk meer vrouwen dan mannen – eenvoudigweg meer tijd hebben om te mantelzorgen. Er zijn geen onderzoeken bekend waarin is bekeken of dit gegeven ervoor zorgt dat vrouwen in parttimebanen blijven vastzitten of – de andere kant – dat zij juist om deze redenen voor parttime werk kiezen. Er komen uit het literatuuronderzoek geen sekseverschillen in duur en intensiteit van geven van mantelzorg naar voren. De geïnterviewde professionals signaleren hier echter wel enige verschillen in. De meeste professionals die in dit onderzoek zijn geïnterviewd, geven aan dat bij mantelzorg aan ouders 'zoons' net zo vaak betrokken zijn als 'dochters', maar dat deze betrokkenheid zich bij mannen soms anders uit dan bij vrouwen. Het voorbeeld dat de zoon 's zondags koffie komt drinken, de vuile vaat op het aanrecht laat staan en dat de dochter dit maandagochtend weer komt opruimen, wordt meermalen genoemd. Mannen denken daar minder snel aan en/of ouders vragen het minder snel aan hun zoon, zo menen sommigen.

Verschillen in aan wie men zorg verleent

Vrouwen hebben veelal een veel bredere kring waarin zij potentieel mantelzorg verlenen dan mannen. Waar mannelijke mantelzorgers vaak vooral hun partner helpen, staan vrouwelijke mantelzorgers vaker ook meer leden van de familie bij: (schoon)ouders en kinderen. Dit beeld komt zowel uit de literatuur naar voren als uit de interviews met professionals die in dit onderzoek werden gehouden. Buiten de kring van eerstegraadsverwanten helpen mannen en vrouwen in gelijke mate (grootouders, broers/zussen, vrienden, burens en anderen), waarbij het geslacht van helper en hulpbehoevende meestal overeenkomt. Mannen helpen broers, en vrienden en vrouwen helpen zussen en vriendinnen.

Verschillen in type zorg die wordt verleend

De literatuur biedt geen eenduidig antwoord op de vraag of er sekseverschillen zijn in het type zorg dat mantelzorgers geven. Soms worden dergelijke verschillen wel gevonden en soms ook helemaal niet. In het SCP onderzoek geven mannen vaker hulp bij administratieve taken en het regelen van zaken, in het I&O onderzoek bieden vrouwen dit soort hulp juist vaker dan mannen. Wel duidelijk is dat het type hulp veel sterker samenhangt met (de intimiteit van) de sociale relatie, dan met geslacht.

Uit de interviews lijkt een eenduidiger verschil naar voren te komen. Veel van de geïnterviewde professionals nemen verschillen waar, vooral 'langs de traditionele lijn': mannen bieden vaker de praktische ondersteuning, zoals vervoer, klussen in huis, tuin en hulp bij de administratie en vrouwen nemen meer de persoonlijke verzorging, huishouden en emotionele ondersteuning op zich. Vooral de aanpakkers onder de professionals (de verpleegkundigen en verzorgenden die bij de mensen thuis komen) zeggen dat vrouwelijke mantelzorgers veelal wat meer 'van aanpakken weten', terwijl de mannen soms wat meer aansporing nodig hebben. Ook zien zij dat vrouwelijke mantelzorgers vaak meer de overall regie nemen. Een enkele professional ziet er geen sekseverschil in: iedere mantelzorger en mantelzorgsituatie is anders en geslacht is daarbij geen bepalende factor.

Zij hebben eerder de indruk dat de meest bepalende factoren voortkomen uit verschillen tussen generaties (jong en oud), sociaal economische positie (hoger/ lager opgeleid en hoger/ lager inkomen) en cultuur (westers/individualistisch versus niet-westers/collectivistisch), waarbij geldt dat bij de oudere generaties, bij lager opgeleiden en bij van oorsprong niet-westerse mantelzorgers de vrouw nog sterker in de traditionele zorgende rol zit en er dus minder sprake van een gelijke verdeling tussen de seksen is, ook in de mantelzorg.

Verschillen in arbeidsparticipatie van mantelzorgers

Vrouwen zijn oververtegenwoordigd als mantelzorgers, zowel onder de werkende als onder de niet-werkende mantelzorgers. Mantelzorg wordt vaker door niet-werkenden gedaan dan door werkenden: vrouwen zijn vaker dan mannen niet werkend. Niet-werkende mantelzorgers bieden langer en intensiever zorg dan werkende mantelzorgers, maar dit geldt in gelijke mate voor vrouwen als voor mannen. Er is geen onderzoek bekend waarin is onderzocht of mantelzorg een aanleiding voor niet-werkende vrouwen is om de arbeidsmarkt te verlaten of er niet op toe te treden. Vanuit de professionals kon deze vraag ook niet worden beantwoord.

Verschillen in strategieën om arbeid en zorg te combineren

Slechts weinig werkende mantelzorgers passen de arbeidsduur aan of stoppen (tijdelijk) met werken. De meest gebruikte strategie is om verlofdagen op te nemen, daarbij maakt men eerder gebruik van persoonlijk verlof dan speciaal zorgverlof. Individuele afspraken met de werkgever (over flexibele uren) en aanpassing van de thuissituatie (verminderen huishoudelijke taken, gebruik kinderopvang e.d.) wordt ook veel toegepast. Er zijn geen verschillen tussen mannen en vrouwen in keuze voor een strategie bekend. Wel geven sommige professionals aan dat er aanwijzingen zijn dat het taboe groter is voor werkende mannen om zorgverlof te vragen en dat werkgevers (vooral in sectoren met vooral 'mannenberoepen') er bij mannen ook minder vaak naar informeren.

Verschillen in mantelzorgondersteuning

Er is geen eenduidig beeld over de bekendheid van mannen en vrouwen met verschillende vormen van mantelzorgondersteuning. In het SCP onderzoek is de bekendheid met specifieke voorzieningen groter onder mannen dan onder vrouwen, wat werd verklaard met eerder genoemde uitkomst dat mannen vaker helpen bij administratieve zaken. In het I&O onderzoek helpen vrouwen juist vaker met administratieve zaken en zijn ook bekender met verschillende zorgvoorzieningen, uitgezonderd mantelzorgondersteuning. De professionals hebben de indruk dat leeftijd, opleiding, inkomen en bekendheid met de (regels en mogelijkheden van de) Nederlandse samenleving bepalend zijn voor de bekendheid met het ondersteuningsaanbod en voor het gemak waarmee mensen daarin hun weg weten te vinden. Over het algemeen is de bekendheid met de mogelijkheden van mantelzorgondersteuning onder mantelzorgers nog gering.

Uit de literatuur komen geen sekseverschillen in behoefte aan en gebruik van verschillende vormen van mantelzorgondersteuning naar voren. Echter, meer vrouwen dan mannen geven aan problemen te ondervinden in de mantelzorg, dus impliciet zal er onder hen ook een grotere - dan wel andere - ondersteuningsbehoefte bestaan. De problemen die vrouwen ondervinden uiteten zich vooral in 'gevoelens er alleen voor te staan', terwijl mannen zich vaker 'onkundig' voelen ten aanzien van de aanpak. Professionals hebben - desgevraagd - wel ideeën bij de meest passende ondersteuning. Zo kwam uit de gesprekken naar voren dat mannelijke mantelzorgers zich wellicht wat minder thuis voelen bij het 'praatgerichte' mantelzorgondersteuningsaanbod, zoals lotgenotencontact. Dit terwijl zij zich - volgens een aantal professionals - juist emotioneel veel minder goed kunnen uiten dan de meeste vrouwelijke mantelzorgers. 'Want een man mag niet huilen', is nog steeds in enige mate van kracht, waardoor sommige professionals de indruk hebben dat mannen hun emotionele belasting vaker 'inslikken'. Ook valt het professionals op dat mannen die mantelzorger zijn voor hun partners, een groter risico op isolement lopen, aangezien het in koppels van oudsher de taak van de vrouw was om de sociale contacten te onderhouden. Dit geldt sterker bij de oudere generaties dan bij de jongere. Vrouwen die mantelzorgen voor hun man, hebben daarom vaker nog een sociaal netwerk waarbij ze terecht kunnen. Overigens is uit mantelzorgliteratuur wel bekend dat het sociaal netwerk bij langdurige of complexe zorgsituaties veelal snel uitdunt, deels omdat de natuurlijke balans in de wederkerigheid binnen de sociale relaties verstoord raakt.

Verschillen in ervaren belasting

Vrouwen ervaren meer belasting van het geven van mantelzorg dan mannen. Dit blijkt zowel uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau, als uit de data van I&O Research. Het verschil blijft bestaan wanneer wordt gecorrigeerd voor verschillen in de kenmerken van de zorgsituatie, de motivatie van de mantelzorger om deze hulp te verlenen, andere kenmerken van de mantelzorger en hulp van anderen. Vrouwen geven ook aan meer knelpunten en problemen te ervaren bij het verlenen van zorg. Vrouwen geven vaker aan dan mannen dat de mantelzorg: lastig te combineren is met andere dagelijkse bezigheden; lastig te combineren is met werk; zij het gevoel hebben er alleen voor te staan en moeite hebben met de verantwoordelijkheid. Mannen noemen vaker dan vrouwen als knelpunt dat zij te weinig kennis hebben van de ziekte. De kenmerken van de zorgsituatie zijn het meest bepalend voor de ervaren belasting.

De onderzochte literatuur biedt geen duidelijke verklaringen voor de hogere belasting die vrouwen ervaren van mantelzorg, maar signaleert slechts dat vrouwen extra aandacht behoeven bij preventie van overbelasting. Sommige professionals geven aan dat vooral partners het zwaar hebben met de mantelzorg omdat zij zich er niet aan kunnen onttrekken, ongeacht of dit een man of vrouw is. Datzelfde zou gelden voor mantelzorgers van chronisch zieke kinderen of kinderen met een beperking. De aandacht vanuit de hulpverlening ter voorkoming van overbelasting zou zich dus sowieso moeten richten op de 24-uurs zorgers.

Mantelzorgondersteuners 'zien' wel meer vrouwen dan mannen, maar dat strookt met het hogere aantal vrouwelijke mantelzorgers. Men herkent ook de zwaardere ervaren belasting van mantelzorgende vrouwen. Daarnaast neemt men waar dat er een verborgen overbelasting onder mantelzorgende mannen bestaat. Sommige professionals wijzen erop dat vrouwen gemakkelijker hun emoties uiten dan mannen, waardoor overbelasting bij hen wellicht eerder naar buiten komt. Andere professionals menen dat mannen makkelijker hun grenzen aangeven ('dit kan of doe ik niet'), terwijl vrouwen langer proberen 'alle ballen in de lucht' te houden.

Dat sommige vrouwen langer doorgaan ('tot het gaatje'), terwijl mannen eerder aangeven dat zij het niet aankunnen, hangt volgens sommige professionals ook samen met het soort taken dat zij verrichten: als het gaat om taken die men traditioneel niet gewend is te doen (zoals voor sommige generaties mannen het huishouden of vrouwen de bankzaken), dan vraagt men hiervoor eerder ondersteuning dan wanneer de mantelzorger deze taken toch altijd al op zich nam. Professionals geven aan dat zij mannelijke mantelzorgers vaker 'opleidende ondersteuning' moeten geven, zoals leren koken en schoonmaken. Het is mogelijk (maar niet onderbouwd uit onderzoek) dat mannelijke mantelzorgers daardoor ook vaker, meer of langer huishoudelijke ondersteuning krijgen dan vrouwelijke mantelzorgers en dat hun overbelasting daarmee te maken heeft. Dit verschil zou dan – met de grotere rol die hedendaagse mannen in de huishouding hebben – door de tijd heen verdwijnen.

Wat betreft de emotionele overbelasting geeft een deel van de professionals aan dat vrouwen weliswaar meer de mentaal ondersteunende taken op zich nemen dan mannen, met het gevaar dat hun eigen psychische gezondheid daar onder lijdt. Daar staat tegenover dat sommige professionals signaleren dat vrouwelijke mantelzorgers vaker dan mannelijke 'een lijntje openhouden' met de buitenwereld, naast hun mantelzorgrol. Dit biedt dan ook weer een uitlaatklep en ondersteuning, wat kan helpen om in balans te blijven. Mannen die ineens met de mantelzorgrol geconfronteerd worden, hebben vaak een wat minder breed sociaal netwerk en dit brengt het gevaar van sociaal isolement met zich mee. Ook al omdat professionals zien dat sommige mannen toch wat minder makkelijk praten over hun gevoelens en emoties.

Vanuit de interviews komt verder naar voren dat werkgevers over het algemeen nog weinig oog hebben voor de belasting van mantelzorgende werknemers (en dit zijn getalsmatig vaker mannen) of het zelfs vaak niet eens van hun personeel weten.

Dat zal in sectoren met veel 'mannenberoepen' wellicht nog sterker het geval zijn. Het risico op overbelasting is voor deze mantelzorgers dan groot en rechtvaardigt specifieke preventieve aandacht.

Conclusie

Zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen in de mantelzorg en zo ja, welke risico's brengen deze verschillen met zich mee voor de gelijkheid tussen man en vrouw?

Het antwoord op deze vragen is niet eenduidig, maar er komen zowel in de literatuur als uit de gesprekken met professionals wel een aantal heldere verschillen naar voren. Zo zijn er eenvoudigweg meer vrouwen dan mannen die mantelzorgen, wat vooral samenhangt met hun grotere sociale netwerk en met hun geringere arbeidsparticipatie. Mantelzorgende vrouwen ervaren bovendien in grotere mate gevoelens van overbelasting. Hoewel de soort van zorg die de mantelzorger biedt en de relatie met de zorgbehoevende het sterkst van invloed is op de ervaren belasting, lijken vrouwen toch vaker 'tot het gaatje' te gaan, waar mannen eerder hun grenzen aangeven. Daar staat tegenover dat mannelijke mantelzorgers eerder in een sociaal isolement terecht dreigen te komen, aangezien hun sociaal netwerk kleiner is en zij minder gemakkelijk hun gevoelens tonen. Dit speelt voor de oudere generatie uiteraard veel sterker dan voor de jongere. Ook is de ondersteuning vanuit het werk voor mannen vaak lastiger, vooral als zij in de sector met traditionele mannenberoepen werken.

Of het verlenen van mantelzorg voor vrouwen een rem betekent in het accepteren van (meer uren) betaalde arbeid en/of op andere aspecten van emancipatie, is uit het onderzoek niet op te maken. Wel is bekend dat verregaande mantelzorgverplichtingen en werk een kwetsbare combinatie opleveren, dus lijkt het plausibel dat het voor niet of parttime werkende mantelzorgers (en dat zijn meer vrouwen dan mannen), in ieder geval niet gemakkelijk zal zijn om (meer) buitenshuis te gaan werken.

De bekendheid met de mogelijkheden voor mantelzorgondersteuning is zowel onder mannen als onder vrouwen nog gering. De onderzoeken spreken elkaar hierin tegen, maar wie als mantelzorger administratieve ondersteuning biedt, heeft niet per se meer kennis van de mogelijkheden voor mantelzorgondersteuning, zo blijkt.

De indruk dat aan mannelijke mantelzorgers vaker huishoudelijke ondersteuning (of in ieder geval tijdelijk lerende ondersteuning) wordt geboden dan aan vrouwelijke mantelzorgers, wordt door de meeste professionals wel herkend. Dit gaat ook weer het sterkst op voor de oudere generatie mannen die deze taken van oudsher niet uitvoerden. Op het aanbod aan lotgenotencontact (dus veelal emotionele ondersteuning) lijken meer vrouwelijke mantelzorgers af te komen, maar het is voor mantelzorgondersteuners moeilijk te vergelijken, omdat er sowieso meer vrouwelijke mantelzorgers zijn. Dat dit aanbod wellicht voor mannelijke mantelzorgers minder goed past, wordt ook herkend.

Professionals in en rondom de zorg zijn zich maar beperkt bewust van de verschillen tussen mannen en vrouwen in de mantelzorg. De meeste professionals die we voor dit onderzoek benaderden, hadden er eigenlijk nog nooit bij stilgestaan of over nagedacht. Protocolen voor gelijke behandeling of juist van speciale aandachtspunten, zijn er in ieder geval in hun praktijk niet of niet bekend. Met de gesprekken die we met hen voerden, was er echter wel herkenning van mogelijke verschillen zoals die uit sommige onderzoek naar voren komen. Ook herkenden zij bepaalde automatisen en aannames in hun eigen praktijkhandelen richting mannelijke en vrouwelijke cliënten, waarvan ze zich eerder niet bewust waren.

Al denkend en pratend over het onderwerp, nam allengs ook het enthousiasme en de ideeën over gerichte(re) preventieve en ondersteunende maatregelen voor mannelijke en vrouwelijke mantelzorgers toe. Het eenvoudigweg op de agenda zetten van dit vraagstuk, is dan ook de eerste aanbeveling die zich vanuit dit onderzoek opdringt.

In lijn met en in aanvulling op het onderzoek Powervrouw! maakt dit onderzoek duidelijk dat er nog steeds aandacht nodig is voor vrouwenemancipatie en voor de gelijke verdeling van de (mantel)zorg tussen mannen en vrouwen. Omdat een ongelijke verdeling van de mantelzorgtaken risico's oplevert voor de emancipatie in het algemeen en voor de kansen van (mantelzorgende) vrouwen in het bijzonder.

We sluiten af met enkele aanbevelingen die uit het onderzoek zijn af te leiden om met meer oog voor de sekseverschillen betere preventie en ondersteuning voor mantelzorgers te kunnen bieden die de risico's van belemmering van emancipatie kunnen verkleinen. Deze zijn onder te brengen in aanbevelingen voor overheden, voor professionals in zorg en welzijn en voor het onderwijs.

1. Overheden (met name gemeenten)

- organiseer rondetafelgesprekken met professionals over het thema mantelzorg om de discussie hierover op gang te brengen. Tijdens de interviews werden de meesten er voor het eerst mee geconfronteerd en dachten er dan vervolgens met plezier over mee. Een van de vragen die in deze gesprekken aan bod kunnen komen is, of er in het zorg- of meldersprotocol nadrukkelijk aandacht voor het onderwerp genderverschillen nodig is en zo ja, op welke manier
- het aanbod aan respijtzorg is nog schaars, niet altijd passend, betaalbaar en toegankelijk. Omdat het aanbod in het sociaal domein erg wisselt is het gehele lokale aanbod en de wegen ernaartoe veelal onbekend, zelfs bij zorgaanbieders en bemiddelaars. Organiseer gemeentelijk en regionaal laagdrempelige 'markten' waar zowel mantelzorgers als professionals elkaar kunnen vinden. Hoe meer keuze in aanbod voor respijtzorg er is, hoe groter de kans dat de mantelzorger op maat en naar behoefte wordt ontlast

2. Professionals in zorg & welzijn

- zet in op toepassing van familie/netwerkberaad om de kring rondom zorgbehoevenden groter te maken. En doe dit zo vroeg mogelijk. Mannelijke familieleden worden dan niet 'vergeten' en vrouwen krijgen beter de kans taken te delen. In deze beraden kan dan ook de rol en taakverdeling onderwerp van gesprek zijn, zodat er niet direct vanuit traditionele rollen wordt verdeeld
- zoek de mantelzorgers op de werkvloer op; ga met hen het gesprek aan samen met de werkgever
- huisartsen, bedrijfsartsen en HR spelen hierbij een belangrijke rol, geef hen ook de taak aandacht bij de werkgever te vragen voor de mantelzorgsituatie
- bij elke Wmo-cliënt hoort een mantelzorger en hoe eerder deze ondersteuningsmogelijkheden wordt geboden, hoe beter. Toch is er lang niet altijd mantelzorgondersteuning aanwezig bij de keukentafelgesprekken en weten lang nog niet alle gespreksvoerders van de mogelijkheden die er lokaal zijn om mantelzorgers te ondersteunen. Dring er bij gemeenten op aan dat er bij elke melding aandacht is voor de mantelzorgsituatie, neem dit op in het protocol
- bied variatie in het mantelzorgondersteuningsaanbod: niet alleen overdag, maar ook 's avonds en niet alleen 'praten en voorlichten' maar biedt ook 'doe-dingen' aan, zoals de combinatie met sport en activiteiten

- de verzorgenden en huishoudelijke hulpen die bij de cliënten thuis komen, hebben een belangrijke signalerende rol. Op hun uren voor de cliënt is de laatste jaren aanzienlijk bezuinigd. Wanneer zij nadrukkelijk ook tijd voor de mantelzorgondersteuning zouden krijgen, snijdt het mes aan twee kanten: zij ondersteunen de mantelzorger zodat deze voor de zorgbehoevende kan blijven zorgen en voorkomen tegelijk dat de mantelzorger zelf uitvalt
- juist de zorgverleners die bij de cliënten thuishouden, lopen de mantelzorger vaak mis, omdat deze juist de verzorgingstijd gebruikt ter ontlasting. Verzorgenden zouden wel graag periodiek contact willen (meer dan 'het schriftje') met de mantelzorger om deze beter te kunnen ondersteunen
- kijk bij zorgtoewijzing niet alleen naar het enkele feit dat er familieleden zijn die kunnen helpen, maar schenk ook aandacht aan de kwaliteit van die relaties en verbanden. Als deze slecht zijn: biedt ondersteuning om hieraan te werken: bij verstoorde relaties is mantelzorg een risicofactor
- bied gedifferentieerd advies bij mantelzorgondersteuning; daar waar er sprake is van scheve verdeling van de lasten (man/vrouw) zouden hulpverleners mantelzorgers kunnen begeleiden naar een meer gelijke verdeling hiervan

3. Onderwijs, voorlichting en educatie

- educatie op scholen dat 'zorgen voor iemand' voor mannen en voor vrouwen normaal is
- houd de maatschappelijke stage op scholen in stand om de participatiegedachte bij de jeugd te planten
- breng de discussie over het thema mantelzorg en gender op gang bij de zorgopleidingen; organiseer ook hier gesprekken over de vraag hoe het thema in het opleidingscurriculum een plaats kan krijgen

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	3
Inleiding.....	11
1. Verschillen in frequentie, duur en intensiteit van de mantelzorg.....	14
1.1 Beeld: vrouwen geven vaker mantelzorg dan mannen	14
1.2 Beeld: vrouwen geven vaker langdurig en intensief zorg	14
1.3 Verschillen in aan wie men zorg verleent.....	15
1.4 Verschillen in type zorg die men verleent	16
1.5 Verschillen in arbeidsparticipatie van mantelzorgers	17
1.6 Verschillen in strategieën om arbeid en zorg te combineren.....	17
1.7 Verschillen in mantelzorgondersteuning	18
1.8 Verschillen in ervaren belasting.....	19
1.9 Vrouwelijke helpers ervaren meer problemen of knelpunten bij mantelzorg	21
1.10 Verklaringen en oplossingsrichtingen uit de literatuur	21
2. De praktijk: visie van professionals	25
2.1 Verhouding man/vrouw in de mantelzorg	25
2.2 Ervaren gendersverschillen in de mantelzorg.....	25
Bijlage 1. Literatuur	30
Bijlage 2. Geïnterviewden	32

Inleiding

Aanleiding

Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord Holland Noord liet de verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen in de mantelzorg onderzoeken. De aanleiding hiervoor was tweeledig. Ten eerste gaven de gemeenten in de regio bij Art.1 NHN aan dat de mantelzorg voor hen een belangrijk thema is. Ten tweede gaven de resultaten uit het 'Powervrouw!' onderzoek uit 2014 aanleiding: uit deze evaluatie van de vrouwenemancipatie in de regio Noord-Holland Noord kwam een redelijk positief beeld naar voren. Een belangrijke bevinding uit dit onderzoek³ was dat verdere emancipatie vooral bereikt kan worden door vrouwen en mannen sámen: een verandering in mindset bij beide, dus niet alleen bij vrouwen. Wat verder opviel was dat het overgrote deel van de respondenten aangaf een 50/50 verdeling wenselijk te vinden, terwijl deze verdeling daar in werkelijkheid nog niet aan voldoet. Art.1 NHN besloot daarom de twee onderwerpen aan elkaar gekoppeld te onderzoeken.

Daarnaast speelt de actualiteit rondom de participatie samenleving een rol: de verzorgingsstaat zoals die in de laatste decennia is opgebouwd, staat meer en meer onder druk. Het idee dat de steeds verder oplopende kosten op termijn niet meer zijn op te brengen, is in de loop der jaren steeds verder gegroeid. De herziening van de verzorgingsstaat krijgt vorm in de opkomst van de zogenaamde 'participatiesamenleving'. In toenemende mate wordt een beroep gedaan op de verantwoordelijkheid van burgers. Zij kunnen minder van de overheid verwachten en worden geacht meer voor zichzelf en elkaar te zorgen.

Maar hoe ziet die participatiesamenleving er straks uit? Op welke schouders komen de extra lasten terecht? Uit onderzoek blijkt nu al dat ongeveer zestig procent van de mantelzorgers vrouw is. Bovendien liggen van oorsprong de meeste zorgtaken bij deze groep. Wat betekent dit straks voor de belasting van vrouwen aangezien zij niet alleen vaker mantelzorg verlenen, maar ook verwacht worden (meer) te participeren op de arbeidsmarkt? Lopen zij een groter risico op overbelasting en welke gevolgen heeft dit voor de gelijkheid tussen mannen en vrouwen?

Doel onderzoek:

Doel van het onderzoek is het bieden van inzicht in:

- verschillen in mantelzorg tussen mannen en vrouwen
- de manier waarop met deze verschillen wordt omgegaan bij de toekenning van ondersteuning en zorgvoorzieningen

In dit onderzoek staan de verschillen in mantelzorg tussen mannen en vrouwen centraal.

Hoofdvraag

Wat zijn de genderverschillen in de mantelzorg, brengen die verschillen risico's met zich mee en hoe kan daarmee worden omgegaan?

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende thema's:

- verschillen in frequentie, intensiteit en duur van de mantelzorg
- verschillen in aan wie men zorg verleent
- verschillen in de type zorg die wordt verleent
- verschillen in arbeidsparticipatie van mantelzorgers
- Verschillen in strategieën om arbeid en zorg te combineren
- verschillen in mantelzorgondersteuning

³ Waaraan in totaal 1.200 inwoners van de regio meededen, waarvan 45% man

- verschillen in ervaren belasting
- de visie en eventuele bias van zorgprofessionals ten aanzien van het onderwerp
- handvatten vanuit de praktijk van zorgprofessionals om de risico's van overbelasting bij mannelijke en vrouwelijke mantelzorgers te verkleinen

Uitvoering

Het onderzoek bestaat uit deskresearch en een serie interviews met professionals.

Het deskonderzoek is deels uitgevoerd door middel van analyse van rapportages van derden (o.a. het Sociaal en Cultureel Planbureau), en deels door analyse van eigen data van I&O Research die verzameld is in het kader van het Mantelzorgonderzoek West-Friesland (2015) waaraan bijna 700 mantelzorgers uit de regio deelnamen.

Voor de structuur is veelvuldig gebruik gemaakt van de SCP-publicatie van Alice de Boer en Saskia Keuzenkamp, die in een kort artikel beelden en feiten over vrouwen, mannen en mantelzorg samenvatten uit het rapport Mantelzorg – een overzicht van steun van en aan mantelzorgers in 2007.

Er zijn 12 professionals uit de zorg geïnterviewd aan de hand van een gespreksleidraad. Er is gesproken met wijkverpleegkundigen, Wmo-consulenten, verzorgenden en mantelzorgondersteuners. Eén gesprek betrof een groepsinterview, vier gesprekken zijn telefonisch gevoerd en de andere waren face to face interviews.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 van het onderzoek beschrijft de resultaten van het deskresearch. Welke verschillen in intensiteit, aard, duur en frequentie van mantelzorg kan uit eerder onderzoek worden opgetekend? Welke oplossingsrichtingen voor een scheve verhouding in werk en zorg tussen mannen en vrouwen komen er uit de literatuur naar voren? In hoofdstuk 2 staan de visie en praktijkervaring van de geïnterviewde professionals centraal. Hoe kijken zij aan tegen genderverschillen in de mantelzorg, hoe gaan zij daarmee om en welke verbeterpunten zien zij om risico's te verkleinen?

1

HOOFDSTUK

Deskresearch

1. Verschillen in frequentie, duur en intensiteit van de mantelzorg

1.1 Beeld: vrouwen geven vaker mantelzorg dan mannen

Het beeld is dat vrouwen veel vaker mantelzorg geven dan mannen en dat geslacht ook bepalend is. Het eerste gedeelte van die hypothese klopt: vrouwen geven veel vaker mantelzorg dan mannen (tabel 1.1). Het tweede gedeelte van de hypothese: geslacht is bepalend voor de frequentie van mantelzorg is echter niet correct. Leeftijd en geslacht zijn niet bepalend voor het al dan niet hulp geven (Boer & Keuzenkamp, Vrouwen, mannen en mantelzorg, 2009, p. 3). Het gaat om trefkansen; de belangrijkste determinant van het verlenen van mantelzorg is het kennen van een hulpbehoevende en vrouwen hebben grotere sociale netwerken dan mannen.

Tabel 1.1

Frequentie mantelzorg naar geslacht

	MAN	VROUW
SCP 2009 (n=2.461)	39%	61%
I&O 2015 (n=672)	40%	60%

1.2 Beeld: vrouwen geven vaker langdurig en intensief zorg

Het beeld is dat vrouwen niet alleen vaker mantelzorg geven dan mannen, maar ook langer en intensiever. Dit beeld klopt echter niet met de resultaten uit de bestudeerde onderzoeken (tabel 1.2). De duur van de mantelzorg, in aantal maanden en het aantal jaren verschilt niet tussen mannen en vrouwen. Hetzelfde geldt voor de intensiteit van de geboden hulp; gemeten in aantal uren per week. Dit blijkt uit zowel het SCP onderzoek als de I&O cijfers⁴.

Er zijn echter ook onderzoeken die een grotere inzet bij vrouwen constateren (Gould, 2004) en andere waaruit blijkt dat mannen meer actieve mantelzorgers zijn (Klerk & Boer, 2006). De sociale relatie tussen helper en hulpbehoevende is in ieder geval belangrijker voor duur en intensiteit van de hulp: mantelzorgers besteden veel meer tijd aan de verzorging van partner en kinderen dan (schoon)ouders en de rest (Boer, Broese van Groenou, & Timmermans, 2009, p. 39). Samenvattend kan worden gesteld dat er wel een relatie is tussen geslacht en het geven van mantelzorg (vrouwen zijn vaker mantelzorger dan mannen) maar geslacht is niet bepalend voor de frequentie, duur en intensiteit van de mantelzorg. Die worden bepaald door de aard van de relatie met de mantelzorger: voor wie men zorgt.

Tabel 1.2

Duur en intensiteit mantelzorg naar geslacht

	MAN	VROUW
SCP 2009 (n=2408)		
>3 maanden	78%	77%
Gemiddeld aantal jaren	5,1	5,2
>8 uur per week (perc.)	61%	62%
Gemiddeld aantal uren	22	21
I&O 2015 (n=672)		
>3 maanden	96%	94%
Gemiddeld aantal jaren	9	13
>8 uur per week	40%	37%
Gemiddeld aantal uren per week	19	22

⁴ Er zijn grote verschillen tussen de uitkomsten uit verschillende bronnen, dit komt omdat de vraagstelling niet eenduidig was. In het I&O onderzoek konden respondenten los het aantal weken, maanden en jaren aangeven en zowel uren per week als uren per maand. Hierdoor is er ruis ontstaan bij het combineren van de indicatoren tot enkele variabelen voor duur en intensiteit.

1.3 Verschillen in aan wie men zorg verleent

Beeld: vrouwen helpen iedereen, mannen helpen hun partner

Er is een verband tussen het geslacht van de helper en dat van de ontvanger (tabel 1.3). Vrouwen helpen vaker een vrouw en dat is meestal hun hulpbehoevende (schoon)moeder. Mannen verzorgen ook vaak een vrouwelijke hulpbehoevende, maar dan gaat het doorgaans om hun partner. Bij hulp aan niet-familieleden is het geslacht van helper en ontvanger meestal hetzelfde: mannen helpen vrienden of een buurman en vrouwen vriendinnen of een buurvrouw.

Tabel 1.3

Relatie tussen helper en ontvanger naar geslacht van helper en ontvanger, CBS 2007, n=2421 (verticaal gepercenteerd, totaal percentages horizontaal gepercenteerd).

Ontvanger is:	HELPER IS MAN		HELPER IS VROUW	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw
Partner	5%	41%	34%	1%
(Schoon)ouder	38%	35%	32%	55%
Kind	9%	5%	15%	8%
(Schoon)zus of broer	15%	2%	6%	6%
Grootouder	0%	1%	1%	2%
Ander familielid	4%	3%	3%	3%
Kennis/vriend	21%	7%	6%	14%
Buurman/vrouw	3%	4%	3%	8%
Anders	4%	2%	1%	2%
TOTAAL	12%	27%	23%	28%

Deze cijfers konden slechts ten dele worden vergeleken met het I&O onderzoek, het geslacht van de hulpbehoevende is hier namelijk niet in opgenomen. Wel wordt hiermee bevestigd dat de ontvanger van mantelzorg door mannen meestal hun partner is en de ontvanger van mantelzorg door vrouwen meestal hun hulpbehoevende (schoon)moeder (tabel 1.4). Het beeld is hiermee ten dele bevestigd. Het is echter dus niet zo dat vrouwen iedereen helpen en mannen niet. Vrouwen nemen alleen vaker de zorg voor naaste familieleden op zich dan mannen.

Tabel 1.4

Relatie tussen helper en ontvanger naar geslacht van helper, I&O Research 2015, n=672. (verticaal gepercenteerd)

	HELPER IS MAN	HELPER IS VROUW
	Partner	41%
Kind	9%	21%
Schoon)moeder	28%	45%
(Schoon)vader	9%	19%
Broer/zus	9%	7%
Ander familielid	9%	7%
Buurman/vrouw	7%	6%
Vriend/vriendin	7%	4%
Iemand uit de buurt	5%	5%
Iemand anders	4%	6%

1.4 Verschillen in type zorg die men verleent

Beeld: mannen geven administratieve ondersteuning en vrouwen bieden persoonlijke verzorging en emotionele steun.

Er zijn verschillen in het type taken dat mannen en vrouwen op zich nemen, zo blijkt uit zowel het SCP als het I&O onderzoek. In het SCP onderzoek is het verschil niet groot. (tabel 1.5). In geen geval lijkt er sprake van een strikte rolverdeling in de geboden hulp. Het grootste verschil is er bij de begeleiding bij het regelen van zaken en administratie; mannen bieden deze vorm van hulp vaker dan vrouwen.

Tabel 1.5

Typen geboden hulp naar geslacht van de mantelzorg, CBS 2007, n=2408.

	MAN	VROUW	TOTAAL
Emotionele steun en toezicht	82	83	83
Begeleiding bij bezoeken van familie, artsen, winkels etc.	79	77	78
Huishoudelijke hulp, zoals schoonmaken, de was doen en boodschappen	74	79	77
Begeleiding bij het regelen van zaken en administratie	68	58	62
Persoonlijke verzorging, zoals baden, douchen en aankleden	26	30	29
Verpleegkundige hulp, klaarzetten en toedienen van medicijnen en wondverzorging	24	28	26

Het onderzoek van I&O Research laat ook verschillen zien, maar (deels) andere dan in het SCP onderzoek (tabel 1.6). Vrouwen bieden vaker psychische ondersteuning dan mannen en helpen vaker dan mannen bij het regelen van zaken en administratie. Persoonlijke verzorging doen beide even vaak.

De twee onderzoeken laten dus een verschil zien naar sekse, maar geven geen eenduidig beeld. Ook in de literatuur wordt er soms een verschil gevonden in zorgtaken die mannen en vrouwen verrichten (Klerk & Boer, 2006), maar soms ook niet (Rosenthal, Martin-Matthews, & Keefe, 2007). De sociale relatie tussen helpers en hulpbehoevenden is veel bepalender voor de aard van de geboden hulp dan geslacht, naar mate de relatie intiemer is worden bepaalde hulpvormen makkelijker verleend (zoals wassen, aankleden en toiletgang).

Tabel 1.6

Typen geboden hulp naar geslacht van de mantelzorg, I&O Research 2015, n=672.

	MAN	VROUW	TOTAAL
Vervoer en/of begeleiding bij activiteiten/bezoeken buitenshuis	62 %	65 %	64 %
Begeleiding bij het regelen van zaken en administratie	58 %	67 %	64 %
Huishoudelijke hulp (koken, schoonmaken, boodschappen doen e.d.)	56 %	53 %	54 %
Psychische ondersteuning (praten, luisteren, opbeuren)	40 %	63 %	54 %
Persoonlijke verzorging (wassen en aankleden, beweging, eten en drinken e.d.)	24 %	29 %	27 %
Anders	13 %	16 %	15 %

1.5 Verschillen in arbeidsparticipatie van mantelzorgers

Beeld: mannen 'zorgen' voor zover het werk dat toelaat en vrouwen 'werken' voor zover de zorg het toelaat.

Van degenen met een betaalde baan verleent 13 procent mantelzorg (Boer & Keuzenkamp, Vrouwen, mannen en mantelzorg, 2009, p. 6). Vrouwen zijn oververtegenwoordigd onder zowel de werkende mantelzorgers (58 procent is vrouw), als onder niet-werkende mantelzorgers (71 procent is vrouw). In tabel 1.7 is verder te zien dat niet-werkende mantelzorgers meer en langer hulp geven dan werkende mantelzorgers, maar dat geldt voor zowel mannen als vrouwen. Er zijn geen sekseverschillen in de relatie tussen verrichte arbeid enerzijds en duur en intensiteit van de geboden hulp anderzijds.

Tabel 1.7

Intensiteit en duur van de verleende hulp naar al dan niet betaald werk en geslacht, 18-65 jarigen, SCP 2009.

>1 uur per week betaald werk	MANNEN		VROUWEN	
	Geen werk	Wel werk	Geen werk	Wel werk
<3 maanden en <8 uur per week	4	10	5	11
<3 maanden en >8 uur per week	11	15	12	16
>3 maanden en <8 uur per week	31	36	26	32
>3 maanden en >8 uur per week	54	38	56	41
TOTAAL	100	100	100	100

Ook uit de I&O cijfers blijkt dat er geen sekseverschillen zijn in de relatie tussen arbeid en duur en intensiteit van de geboden hulp⁵. Hoewel de verdeling naar duur en intensiteit van de geboden hulp verschilt tussen de cijfers van het I&O onderzoek en van het SCP is de conclusie gelijk: er is geen ondersteuning voor het stereotype beeld dat vrouwen een zwakkere binding met de arbeidsmarkt hebben dan mannen wat betreft het kiezen tussen of combineren van arbeid en zorg.

Tabel 1.8

Intensiteit en duur van de verleende hulp naar hoofdbezigheid 'arbeid' en geslacht, I&O Research 2015.

Hoofdbezigheid: betaald werk	MANNEN		VROUWEN	
	Geen werk	Wel werk	Geen werk	Wel werk
<3 maanden en <8 uur per week	5	5	4	3
<3 maanden en >8 uur per week	1	0	6	2
>3 maanden en <8 uur per week	51	63	53	65
>3 maanden en >8 uur per week	43	32	37	30
TOTAAL	100	100	100	100

1.6 Verschillen in strategieën om arbeid en zorg te combineren

In het SCP onderzoek worden vier strategieën beschreven om arbeid en zorg te combineren:

- 1 Structurele aanpassing van arbeidsdeelname door minder te werken of te stoppen met werken.
- 2 Tijdelijke aanpassing van arbeidsdeelname met een vorm van verlof.
- 3 Aanpassing van arbeidsdeelname via een individuele afspraak met de werkgever.
- 4 Aanpassing van thuissituatie voor het verlichten van huishoudelijke taken of opvangmogelijkheden voor jonge kinderen.

⁵ In de I&O cijfers is het aandeel mantelzorgers dat minder dan 3 maanden hulp verleent zeer klein (<50 respondenten), de betrouwbaarheid van deze cijfers is beperkt en dient voorzichtig geïnterpreteerd te worden.

Het gebruik van deze strategieën is door de auteurs (Keuzenkamp & Dijkgraaf, 2009) onderzocht met een peiling onder werkende mantelzorgers in de leeftijd van 18 tot 65 jaar.

Beeld: Vrouwen stoppen eerder met werken vanwege mantelzorg dan mannen

Een relatief kleine groep werkende mantelzorgers past de arbeidsdeelname aan (7 procent), 3 procent stopt (tijdelijk) met werken. Vrouwen zeggen echter niet vaker dan mannen hun baan op en gaan ook niet vaker dan mannen minder uren werken (Boer & Keuzenkamp, Vrouwen, mannen en mantelzorg, 2009, p. 7). Uit ander onderzoek komt juist wel voor dat vrouwen minder werken als zij informele hulp gaan verlenen (Henz, The effects of informal care on paid-work participation in Great Britain: a lifecourse perspective, 2004). Dit effect geldt sterker voor vrouwen met een partner dan voor alleenstaande vrouwen (Henz, 2006; Bericki-Gisolf, Lucke, Hockey, & Dobson, 2008).

Gebruik van (zorg) verlof

Bijna de helft van de werkende mantelzorgers maakt gebruik van één of meer verlofmogelijkheden (Boer, Broese van Groenou, & Timmermans, 2009, p. 76). Meestal maken mantelzorgers hiervoor gebruik van regulier verlof in plaats van een formele verlofregeling. Mannen doen dit overigens vaker dan vrouwen, waarschijnlijk omdat mannen over het algemeen meer uren werken (en dus over meer reguliere verlofuren beschikken) en vrouwen hierdoor meer vrije tijd beschikbaar hebben.

Individuele afspraken met de werkgever

Een kwart van de werkende mantelzorgers heeft afspraken met zijn of haar werkgever gemaakt om informele hulp te kunnen geven, in de meeste gevallen over flexibele werktijden (15 procent van de werkende mantelzorgers). Er wordt echter niet vermeld of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen.

Verlichting van de werkdruk thuis

Van bijna een kwart van de werkende mantelzorgers neemt de partner taken in het huishouden over zodat er informele hulp kan worden gegeven. Mannelijke en vrouwelijke partners doen dit in gelijke mate. Bijna de helft van de mantelzorgers met jonge kinderen maakt gebruik van een of andere vorm van kinderopvang.

De auteurs passen vervolgens multivariate analyse toe om te bepalen welke factoren het sterkst bepalen welke strategieën werkende mantelzorgers toepassen om arbeid en zorg te combineren (Keuzenkamp & Dijkgraaf, 2009). Dit zijn vooral aspecten van de zorgsituatie: de kans is het grootst dat arbeidsdeelname wordt gereduceerd als het om de zorg voor hun partner of kind gaat. Geslacht is niet van invloed op de strategie die men toepast.

1.7 Verschillen in mantelzorgondersteuning

Sinds de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning zijn gemeenten verantwoordelijke voor de mantelzorgondersteuning. Voordat mantelzorgers ondersteuning krijgen moeten er echter een aantal stappen worden gezet:

- 1 weten dat ondersteuning bestaat
- 2 behoefte hebben aan ondersteuning
- 3 gebruik van ondersteuning

Met name stap 2 en 3 zijn voor veel mantelzorgers moeilijk te nemen, aangezien zij zichzelf niet snel als hulpbehoevende zien (zij maken eigen behoefte ondergeschikt aan die van de persoon voor wie zij zorgen) en er weerstand kan zijn van helper zelf of de hulpbehoevende tegen hulp van vreemden (Boer & Campen, 2009).

Bekendheid van mantelzorgondersteuning

In het SCP onderzoek is de overgrote meerderheid van de mantelzorgers bekend met drie of meer specifieke ondersteuningsvormen. Vrouwen zijn minder goed op de hoogte van mantelzorgondersteuning dan mannen. Als verklaring dragen de auteurs aan dat vrouwen minder vaak hulpbehoevenden ondersteunen bij het regelen van zaken en administratieve taken (zie paragraaf 1.4). Hierdoor zouden mannen beter op de hoogte zijn van regelingen en voorzieningen en dus ook beschikbare ondersteuning.

In het meer recentere I&O onderzoek (Mantelzorg in West-Friesland, 2015) zijn het juist de mannen die hulpbehoevenden minder vaak ondersteunen bij het regelen van zaken en administratieve taken. Op basis van bovenstaande verklaring valt te verwachten dat vrouwen nu beter op de hoogte zijn van verschillende vormen van mantelzorgondersteuning. In het onderzoek wordt echter maar naar de bekendheid met één specifieke vorm van mantelzorgondersteuning gevraagd: de bekendheid met het Kennisplatform Mantelzorg (en bijbehorende website). De bekendheid hiermee verschilt niet tussen mannen en vrouwen.

In een ander recent I&O onderzoek onder dezelfde populatie is wel naar de bekendheid met meerdere (gemeentelijke) zorgvoorzieningen gevraagd: wijkteam, vrijwilligerspunt, mantelzorgondersteuning, Wmo-adviesraad, veilig thuis, participatie budget en maatschappelijk werk. Hieruit bleek dat vrouwen beter bekend zijn met deze voorzieningen dan mannen, met uitzondering van de mantelzorgondersteuning en het participatiebudget: de bekendheid hiervan verschilt niet tussen mannen en vrouwen (Sociale Monitor Gemeente Medemblik, 2015 – nog niet vastgesteld).

Het vergroten van de bekendheid van het aanbod lijkt dus voor zowel mannelijke als voor vrouwelijke mantelzorgers nodig.

Behoeft en (niet)gebruik

Om verschillen in intensiteit van ondersteuningsbehoefte zichtbaar te maken, combineren De Boer en van Campen verschillende vormen van mantelzorgondersteuning tot twee typen: informatie en advies en respijtzorg. Deze laten een hiërarchie zien van geen tot veel behoefte aan ondersteuning. In de behoefte aan en gebruik van mantelzorgondersteuning hebben de auteurs echter niet gekeken naar sekseverschillen.

De behoefte aan en gebruik van mantelzorgondersteuning wordt in het I&O onderzoek op vrijwel dezelfde wijze gemeten als in het SCP onderzoek. Het is hierdoor goed mogelijk om de typologie van respijtzorg en informatie en advies te reconstrueren. Hierin worden echter vrijwel geen verschillen gevonden tussen mannen en vrouwen in behoefte en gebruik van mantelzorgondersteuning (niet getoond).

1.8 Verschillen in ervaren belasting

De ervaren belasting van mantelzorgers is het derde thema in de SCP publicatie over mantelzorg en is behandeld door Marjolein Broese van Groenou en Alice de Boer. Het is ook het laatste thema in dit onderzoek. Het verschil in ervaren belasting tussen mannelijke en vrouwelijke helpers is het grootste vraagstuk dat in dit onderzoek onbeantwoord blijft. Juist dit vraagstuk was voor Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord-Holland Noord aanleiding om een onderzoek te starten naar sekseverschillen in mantelzorg.

Beeld: vrouwelijke helpers lopen meer risico op overbelasting

Uit het SCP onderzoek blijkt dat vrouwelijke helpers significant vaker dan mannelijke helpers een hoge belasting ervaren (tabel 1.9). In andere onderzoeken vindt men geen verschil (Chappel & Reid, 2002). Meestal blijft na correctie voor de zwaarte van zorg en andere kenmerken dat er niet veel over blijft van het gevonden verschil tussen mannen en vrouwen, omdat vrouwen vaker meer typen zorg verlenen en vaker intensieve zorg verlenen (Broese van Groenou & Boer, Uitkomst: ervaren belasting, 2009, p. 154). Hier blijft het verschil ook na correctie bestaan. Dit suggereert dat vrouwen extra aandacht behoeven bij preventie van overbelasting.

Tabel 1.9

Ernst van de belasting van mantelbezorgers naar geslacht, CBS 2007, n=2320.

	MAN	VROUW	TOTAAL
Niet belast	26	19	21
Licht belast	37	30	32
Matig belast	23	31	28
Ernstig belast	14	20	17
TOTAAL	100	100	100

Aan de hand van multivariate analyse hebben de auteurs uitgezocht wat de belangrijkste determinanten zijn van ervaren belasting (Broese van Groenou & Boer, Uitkomst: ervaren belasting, 2009). Kenmerken van de zorgsituatie (o.a. gedragsproblemen, uren zorg, aantal typen hulp) kwamen hieruit als de meest belangrijkste determinanten. De tweede belangrijke determinant is de depositie van de mantelzorger (niet om hulp vragen, vermijden van tehuisopname en geen alternatief zien). Het derde type determinanten bestaat uit kenmerken van de mantelzorger (waaronder geslacht), inclusief de relatie met de hulpbehoevende. De laatste determinant is hulp van anderen, in het bijzonder hulp van familieleden bij de opvang van kinderen in het eigen gezin.

De conclusie die uit het onderzoek van De Boer en van Groenou getrokken kan worden is dat vrouwelijke helpers meer belasting ervaren van het verlenen van mantelzorg, ook wanneer gecontroleerd wordt voor kenmerken van de zorgsituatie, motieven van mantelzorger, andere kenmerken van de mantelzorger en relatie met de hulpbehoeven en hulp van derden. Geslacht is echter niet de meest belangrijke factor.

Ook uit de cijfers van I&O Research blijkt dat vrouwen het geven van zorg zwaarder vinden dan mannen. Er is gekeken naar een aantal verklaringen voor de verschillen in ervaren belasting:

- de relatie tussen helper en hulpbehoevende
- hoe vaak de mantelzorger hulp biedt
- wat de motivatie is voor het bieden van mantelzorg
- of er ook andere hulp/begeleiding is
- welke taken de helper overneemt

Geen van deze alternatieve verklaringen doet iets af aan de relatie tussen geslacht en ervaren belasting. Vrouwelijke helpers ervaren een hogere belasting dan mannen ongeacht de relatie met de hulpbehoevende, de frequentie van de geboden hulp, de motivatie voor het bieden van mantelzorg, of er ook andere helpers zijn en welke taken de helper overnemen⁶.

⁶ Gecontroleerd met bivariate vergelijkingen (kruistabellen en chisquare statistiek).

Beeld: vrouwen hebben het drukker dan mannen

Een algemeen beeld is dat vrouwen het drukker hebben dan mannen (red. en daarom meer belasting ervaren): zij zouden weliswaar minder uren per week betaald werken, maar daarnaast meer uren onbetaalde arbeid verrichten en daardoor in totaal meer uren werken (Boer & Keuzenkamp, 2009, p. 10). Dit beeld blijkt echter niet (meer) te kloppen: mannen van 25 jaar en ouder besteden tegenwoordig per week meer uren aan betaalde en onbetaalde arbeid dan vrouwen (Cloin & Souren, 2009). Het I&O onderzoek bevat geen vragen over andere vormen van tijdsbesteding dan aan mantelzorg, dus dit beeld kan niet vergeleken worden met eigen cijfers.

1.9 Vrouwelijke helpers ervaren meer problemen of knelpunten bij mantelzorg

Mannen geven vaker aan dan vrouwen dat zij geen problemen of knelpunten ondervinden bij het verrichten van mantelzorg (tabel 1.10). Vrouwen noemen in totaal meer verschillende knelpunten en problemen, en noemen de volgende knelpunten/problemen ook significant vaker dan mannen: lastig te combineren met andere dagelijkse bezigheden, lastig te combineren met werk, het gevoel hebben er alleen voor te staan, moeite met de verantwoordelijkheid. Mannen noemen vaker dan vrouwen als knelpunt dat zij te weinig kennis hebben van de ziekte.

Tabel 1.10

Welke problemen of knelpunten ervaart u bij het verlenen van mantelzorg, I&O Research 2015, n=672.

	MAN	VROUW	TOTAAL
Ik ondervind geen problemen of knelpunten	51%	34%	40%
Het is lastig te combineren met andere dagelijkse bezigheden	19%	27%	24%
Het is lastig te combineren met mijn werk	13%	27%	21%
Het is fysiek zwaar voor mij	15%	18%	17%
Ik het gevoel er alleen voor te staan	11%	17%	15%
Ik heb problemen om afstand te nemen van de zorg	11%	15%	13%
Ik heb te weinig informatie over voorzieningen/regelingen	7%	8%	7%
Ik krijg te weinig waardering	5%	8%	7%
Ik heb moeite met de verantwoordelijkheid die ik krijg	3%	7%	6%
Er zijn teveel kosten aan verbonden	4%	4%	4%
De relatie met betaalde hulpverleners is een knelpunt	3%	4%	4%
Ik heb te weinig kennis van de ziekte	4%	1%	2%
Anders, namelijk	9%	15%	12%

Samenvattend kan gesteld worden dat vrouwen een zwaardere belasting ervaren van mantelzorg dan mannen en meer knelpunten en problemen ondervinden bij mantelzorg. De enige kanttekening die hierbij gemaakt kan worden is dat vrouwen ook meer positieve ervaringen halen uit het verlenen van mantelzorg (Broese van Groenou & Boer, 2009, p. 182). Dit wil echter niet zeggen dat positieve ervaringen overbelasting kunnen voorkomen.

1.10 Verklaringen en oplossingsrichtingen uit de literatuur

Uit het voorgaande deel van het literatuuronderzoek blijkt dat vrouwen meer mantelzorg leveren dan mannen en zich ook meer belast voelen. Art.1 Bureau Discriminatiezaken Noord-Holland Noord wil daarnaast graag meer inzicht in het oplossingsdenken van functionarissen in de zorg, of hoe mannen en vrouwen (anders) benaderd moeten worden om te komen tot een gelijkere verdeling van mantelzorg.

In de maatschappij bestaat een sterke behoefte aan een gelijkere verdeling van taken en economische zelfstandigheid voor vrouwen. Als vrouwen relatief minder betaalde arbeid verrichten, gaat dit ten koste van hun economische zelfstandigheid. Als vrouwen dus een groter deel van de extra mantelzorg op zich nemen, is dit een stap terug in hun (economische) emancipatie.

Welke oplossingsrichtingen komen er uit de literatuur naar voren om de mantelzorg tussen mannen en vrouwen meer gelijk te trekken om het risico van stagnerende emancipatie van de vrouw tegen te gaan? De bestudeerde literatuur biedt hiervoor weinig aanknopingspunten. De onderzoeken blijven veelal steken bij de verklaring van verschillen tussen mannen en vrouwen in mantelzorg. Uit de informatie die er is, komt naar voren dat er geen overeenstemming is over de vraag of de gevonden verschillen überhaupt een probleem zijn (voor de samenleving) en/of het een taak van (lokale) overheidsinstanties om er wat aan te doen.

Hierbij moet steeds worden bedacht dat de scheve verhouding niet in op mantelzorgsituaties van toepassing is: in partnermantelzorg zijn namelijk juist de mannen oververtegenwoordigd. Bij het zorgen voor kinderen en ouders, speelt dit wel. De verdeling van mantelzorg voor een zorgbehoevende ouder is een issue tussen de zonen en dochters (Grigoryeva, 2014).

Een zoon doet relatief minder als hij een zus heeft, dan wanneer hij louter broers heeft. Voor dochters geldt verder dat de hoeveelheid geboden zorg deels afhankelijk is van hun sociaaleconomische positie: vrouwen met een lage sociaaleconomische positie nemen vaker zorgtaken op zich dan vrouwen met een hoge positie. Daarbij is er een positieve associatie tussen praktische hulp en financiële hulp: vrouwen die praktische hulp bieden, springen ook vaker financieel bij. Dit maakt vrouwen in een lage sociaaleconomische positie extra kwetsbaar: zij nemen relatief vaak een dubbele last op zich van praktische en financiële ondersteuning van de ouder⁷. Voor zonen is de geboden hulp niet afhankelijk van beschikbare tijd en/of financiële middelen.

De conclusie die Grigoryeva trekt, is dat dochters zo veel doen als ze kunnen, gegeven de beschikbare mogelijkheden, en zonen zo weinig mogelijk ongeacht andere factoren (p. 27). Dit is een vrij hard geformuleerde conclusie die verder voorbij gaat aan de dynamiek van afspraken die tussen broers en zussen gemaakt worden over de verdeling van zorgtaken. Kwalitatief onderzoek in deze richting duidt er echter ook op dat de dochters het voortouw nemen in het inrichten van de zorg, zonen springen bij als het nodig is en voor specifieke taken (Kruijswijk, 2014).

Probleemdefinitie

Een eerste oplossing voor een (meer) gelijke balans, is herverdeling van het onbetaalde werk tussen mannen en vrouwen (emancipatiemonitor 2014, p. 86). Herverdeling kan echter op verschillende wijzen: mannen die meer zorgen en vrouwen die meer werken; of vrouwen die minder zorgen en mannen die minder werken. Beide richtingen hebben gevolgen voor de beschikbare vrije tijd en tijd voor andere taken dan huishouden, vrijwilligerswerk en zorg voor kinderen.

Een ander perspectief is dat de verschillen in tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde arbeid de expressie is van diepgewortelde voorkeuren. Mannen en vrouwen hechten nou eenmaal verschillende waarden aan werk en zorg (aanbod van arbeid 2014), wat tot uitdrukking komt in het zogenaamde anderhalfverdienersmodel (Andere tijden, andere zorg, 2015).

⁷ Het onderzoek van Grigoryeva heeft alleen betrekking op de situatie in de Verenigde Staten, waar financiële ondersteuning van ouderen een stuk beperkter is dan in Nederland. Het is maar de vraag in hoeverre financiële kwetsbaarheid een probleem is voor mantelzorgers in Nederland.

Waar in de laatste decennia de verdeling van betaald en onbetaald werk wel gelijk(er) is geworden, zit er de laatste jaren vrijwel geen beweging meer in (emancipatiemonitor 2014). De vraag is dat als de verdeling in tijdsbesteding na twee emancipatiegolven nog steeds scheef is, wat dat betekent voor de kans om deze opvattingen verder te beïnvloeden (Kwekkeboom en Wittenberg, 2015).

Vanuit dit perspectief zou beïnvloeding (middels overheidsregelingen, educatie of voorlichting) in de verdeling van betaald en onbetaald werk tussen mannen en vrouwen niet nuttig zijn. De vraag of mannen en vrouwen een bewuste keuze maken voor zorg en arbeid is hier relevanter. Zijn vrouwen zich bewust dat parttime werken negatieve consequenties heeft voor financiële afhankelijkheid? Realiseren mannen zich dat het verlenen van zorg positieve effecten heeft op relationele banden? (van Rooijen, 2015).

Oplossingsrichting 1 – stimulansen

De conclusie van Grigoryeva maakt duidelijk waarom het lastig is om via structurele factoren de tijdsbesteding aan mantelzorg te beïnvloeden naar een meer evenwichtige verdeling. Stimulansen gericht op het verbreden van mogelijkheden om werktijd te verruilen voor het bieden van mantelzorg, zoals het toelaten om zorgverlof op te nemen voor het bieden van praktische hulp bij langdurige ziekte van een naaste, zullen eerder worden opgenomen door vrouwen dan door mannen. Dergelijke regelingen om de combinatie werk en zorg makkelijker te maken zullen de verdeling dus eerder schever maken dan rechter. Tegelijkertijd zijn dergelijke regelingen wel nodig om de belasting van werkende mantelzorgers te verlichten.

Oplossingsrichting 2 – bewustwording

Het keukentafelgesprek is een belangrijke manier voor gemeenten om in gesprek te komen met mantelzorgers (gendersensitief beleid bij gemeenten, 2015). Gemeenten beroepen zich in dit vraagstuk op het uitgangspunt van gelijke behandeling en willen hierbij geen onderscheid maken naar sekse. Het keukentafelgesprek is in de eerste plaats bedoeld om maatwerk te leveren voor mensen met een zorgvraag, de m/v verdeling in het sociale netwerk is niet aan de orde, aldus het beleid. Mantelzorgers worden - indien mogelijk - wel betrokken in het gesprek, maar zijn lang niet altijd in beeld bij gemeenten. De genderkwestie is daarbij geen uitgangspunt van beleid.

Belangengroep Atria roept op om de verdeling van zorg tussen zonen en dochters in het keukentafelgesprek juist *wel* bespreekbaar te maken (Algemeen Overleg informele zorg, 2014). Als de huidige verdeling het gevolg is van culturele opvattingen en mechanismen, die normaliter niet expliciet benoemd worden, kan het benoemen en uitspreken van deze ongeschreven regels bijdragen aan bewustwording. Wellicht met een meer gelijke verdeling als gevolg (Kruijswijk, 2015).

2

HOOFDSTUK

De praktijk: visie van professionals

2. De praktijk: visie van professionals

Als aanvulling op het literatuuronderzoek, is gesproken met 12 professionals die regelmatig contact hebben met mantelzorgers. Geïnterviewd zijn onder meer medewerkers van wijkteams, thuiszorgorganisaties en mantelzorgmakelaars (zie bijlage 2).

Het onderwerp van gesprek – genderverschillen in de mantelzorg – was voor bijna alle professionals een 'nieuwe' invalshoek voor het kijken naar hun werk. Zij gaven aan nog nooit echt te hebben stilgestaan bij de verschillen tussen mannen en vrouwen in de mantelzorg en bij hun eigen rol hierin. In eerste instantie gaven de professionals aan het onderwerp ook niet als een 'issue' voor hun werk te zien. Gaandeweg het interview, ontstond er echter wel herkenning van bepaalde gendergerelateerde automatismen en aannames in de eigen beroepsuitoefening en groeide ook de interesse in het onderwerp.

2.1 Verhouding man/vrouw in de mantelzorg

Tijdens de gesprekken is geïnformeerd naar de ervaren verhouding man/vrouw bij de professionals als het gaat om het verlenen van mantelzorg. Over het algemeen schatten zij het percentage vrouwen hoger in dan de 60 procent uit landelijke studies. Sommige medewerkers geven aan dat zij hierin een verschuiving waarnemen: bij de jongste generatie gaat deze verhouding meer richting 50/50%.

- *"Ik schat de verhouding 70% vrouwen – 30% mannen." (welzijnsorganisatie)*
- *"Sowieso zien we meer vrouwen, dan mannen." (mantelzorgmakelaar)*
- *"Ik denk dat de verhouding 80-20 is, dus meer vrouwen dan mannen." (thuiszorgorganisatie)*
- *"Bij de zonen en dochters van ouderen van nu, zijn het even vaak de zonen als de dochters" (wijkverpleegkundige)*

Mantelzorgprofessionals geven aan dat zij - uiteraard - met name de overbelaste mantelzorgers zien. En hierbij zien zij meer vrouwen dan mannen.

2.2 Ervaren genderverschillen in de mantelzorg

Over het algemeen signaleren de meeste professionals wel verschillen in de taken van mannelijke en vrouwelijke mantelzorgers. Vrouwen zijn volgens de geïnterviewden eerder geneigd om de zorg- en huishoudelijke zaken naar zich toe te trekken, terwijl mannen meer praktische taken op zich nemen zoals de administratie, vervoer en klussen in huis. Dit houdt overigens niet in dat er geen bereidheid is om deze taken op zich te nemen en dat mannen minder doen dan vrouwen, zo wordt aangegeven. Oorzaken voor de verschillen in taken, legt men vooral bij genetica en tradities.

- *"Vrouwen kunnen vaak beter overzien wat er nodig is, dat is 'genetisch bepaald'. Dat verzorgende zit erin." (welzijnsorganisatie)*
- *"Een zoon komt op bezoek en laat dan het koffiekopje en het gebaksschoteltje op het aanrecht staan, terwijl dochters de boel gewoon zelf meteen opruimen" (wijkteam)*
- *"Vrouwen trekken huishoudelijke taken naar zich toe en de mannen pakken vaak de praktische zaken op zoals de boodschappen. Mannen doen andere dingen, maar niet minder." (wijkteam)*
- *"Mantelzorgtaken zijn per persoon verschillend. Ik zou niet zeggen dat mannen andere dingen doen." (mantelzorgcentrum)*

Professionals geven aan dat genderverschillen bij de oudere generatie mantelzorgers sterker zijn: hier zijn de mannen minder gewend huishoudelijke taken te doen omdat zij van oudsher de kostwinnersrol hadden en is ook het praten over emoties lastiger.

Bij de jongere generaties mantelzorgers ('de zonen en dochters') zien professionals deze verschillen veel minder: jongere mannen zijn meer gewend aan zorgtaken en jongere vrouwen werken veelal ook buitenshuis en doen dit steeds minder parttime.

Ook de sociale klasse en het opleidingsniveau van mantelzorgers zijn hierop van invloed: bij hoger opgeleide en beter verdienende mantelzorgers zijn de traditionele man/vrouw-verschillen minder sterk aanwezig.

De inkomensklasse speelt sowieso een grote rol bij mantelzorg, zo geven veel professionals aan: als er meer zorg en 'handen' kunnen worden ingekocht, is de kans op overbelasting aanzienlijk kleiner. Ook zijn hoger opgeleide mantelzorgers beter op de hoogte van de mogelijkheden van ondersteuning die er zijn en mondiger bij en vaardiger in het aanvragen hiervan. Verder nemen professionals genderverschillen waar tussen mantelzorgers uit verschillende culturen. De twee wijkverzorgenden die werden geïnterviewd - van respectievelijk Antilliaanse en Surinaamse afkomst - geven aan dat de traditionele man/vrouw-taken bij mantelzorgers uit deze culturen nog sterker gelden in vergelijking met 'de' Nederlandse cultuur. Volgens deze twee wijkverzorgenden is de inzet en betrokkenheid van mannen en vrouwen niet per se minder groot, maar het type taken dat de mannen en de vrouwen op zich nemen, verschilt wel sterker. Van 'dochters en schoondochters' wordt bovendien vanzelfsprekend aangenomen dat zij een groot deel van de dagelijkse zorg voor hun ouders en schoonouders op zich nemen, vooral omdat er weinig vertrouwdheid is met het 'uitbesteden' van zorg aan niet-familie en professionals. In de lichamelijke verzorging van ouders speelt in deze culturen bovendien vaak een sterkere 'preutsheid' tussen mannen en vrouwen, waardoor mannen minder vaak bij de persoonlijke verzorging van een vrouwelijk familielid ingeschakeld zullen worden.

Risico's van genderverschillen

De professionals die zich bewust zijn van genderverschillen, noemen daarbij de volgende knelpunten:

- Overbelasting van vrouwelijke mantelzorgers als gevolg van hun verzorgende aard waardoor ze geneigd zijn te veel op hun bord te nemen, naast de verzorgende en regisserende taak die ze in het eigen gezin meestal al op zich nemen;
- Isolement bij mannen omdat zij minder naar buiten treden met hun mantelzorgtaken dan vrouwen: ze praten er minder over en zijn – volgens de professionals – vaker vraagverlegen richting professionals. En omdat mannelijke mantelzorgers de zorg vaker combineren met betaald werk, kan dit het gevaar voor overbelasting vergroten. Werkgevers zijn niet altijd op de hoogte van de mantelzorgersrol.
- Mannelijke mantelzorgers houden daarnaast ook minder dan vrouwen hun sociale contacten bij. Vrouwen houden vaker nog wel 'een lijntje naar buiten open' naast de mantelzorg. Dit verhoogt het risico op isolement bij mannen nog verder.

Protocollen/richtlijnen

Geen van de geïnterviewden werkt met richtlijnen of protocollen als het gaat om genderverschillen in mantelzorg. Men is hier ook niet mee bekend.

- *"Het is wel grappig, we hebben het wel over allochtone mantelzorgers, jonge mantelzorgers, werkende mantelzorgers maar nooit over verschil tussen man en vrouw."*

Mantelzorgondersteuning

Inspelen op verschillende behoeften

Hoewel er dus geen richtlijnen bestaan voor verschil in benadering van of aanbod voor mannen of vrouwen, blijkt het aanbod in de praktijk soms wel verschillend uit te pakken, zo blijkt uit de gesprekken. Zo krijgen mannen vaker bijvoorbeeld een half jaar huishoudelijke hulp om deze vaardigheden aan te leren, terwijl dit bij vrouwen zelden gebeurt.

- *"Soms wordt ons gevraagd vanuit de gemeente om de mannelijke mantelzorger vaardigheden aan te leren zodat die persoon de mantelzorg wel zelf kan uitvoeren. Het gaat dan met name om hulp bij het huishouden. Wanneer bij een vrouwelijke mantelzorger hulp bij het huishouden wordt aangevraagd, dan gaan we ervan uit dat die vrouw het al kan en de structuur erin heeft, en dat ze echt overbelast is, en het haar uit handen genomen moet worden."* (thuiszorgorganisatie)
- *"Als iemand vastloopt dan wordt bij vrouwen vaak gedacht dat ze het huishouden zelf nog wel kunnen doen. Zij krijgen dan ondersteuning van de thuiszorg bij het huishouden om zichzelf te ontlasten. Mannen die geen ervaring hebben in het huishouden krijgen dan bijvoorbeeld een half jaar huishoudelijke hulp om het te leren."* (wijkteam)

Sommige professionals geven aan dat zij – veelal onbewust – soms op een andere manier met mannelijke dan met vrouwelijke mantelzorgers omgaan in de instructie.

"Ik zal een zoon niet zo snel vragen om mee te kijken bij de lichamelijke verzorging of instructies geven over het vervangen van bijvoorbeeld een stomazakje. Dat is misschien raar. Het is mijn ervaring dat mannen er ook niet uit zichzelf bij komen staan, terwijl vrouwen er meteen met hun neus bovenop staan om mee te kijken en het te leren. Daar komt het misschien ook door." (thuiszorg)

Verder geven verzorgenden aan dat vrouwelijke mantelzorgers soms meer of hogere eisen stellen aan de inzet van de professionals. Dit kan samenhangen met het feit dat vrouwelijke mantelzorgers zich meer regie-verantwoordelijk voelen dan mannen. Dit verschil gaat zowel op voor mantelzorgers als voor cliënten, aldus de professionals.

"De vrouwen vragen meer aan ons en zijn kritischer. Een dochter vraagt eerder of we de kleding voor de volgende dag voor moeder al hebben klaargelegd en als er wat tijd over is, dan geeft ze eerder nog wat instructies van: je kunt nog wel even hier of daar een doekje over halen. Terwijl de mannelijke mantelzorgers het sneller goed vinden en je nog even ruimte geven voor een gesprekje. (thuiszorg)

Professionals geven aan dat de omvang van het netwerk rondom een hulpbehoevende (hoeveel verschillende mensen kunnen helpen) en – nog sterker – de kwaliteit van de relatie binnen een familie een grote rol spelen in de (ervaren) belasting van mantelzorgers. Wat gender betreft, geven enkele verzorgenden hierbij aan dat zij vinden dat de 'moeder-zoon' mantelzorgrelatie doorgaans een heel goede is, terwijl ze bij de 'moeder-dochter' mantelzorgrelatie soms meer ruzies en spanningen zien.

Gebruik van ondersteuningsaanbod

Daarnaast valt op dat vooral vrouwen gebruik maken van het mantelzorgondersteuningsaanbod zoals groepsbijeenkomsten en cursussen. Hoewel de oorzaak voor de professionals onbekend blijft, hebben mannen hierin waarschijnlijk andere behoeften dan vrouwen.

- *"Wij hebben een mantelzorggroep en daar zit één man tussen. De rest is vrouw. Praten over gevoelens is iets wat mannen minder snel zullen doen. Mannen zijn meer gericht op het doen, dan samen delen."* (welzijnsorganisatie)
- *"Als we kijken naar ontmoetingsgroepen dan is de verdeling altijd een paar mannen en de rest vrouwen. Bij cursussen is dat nog sterker."* (mantelzorgmakelaar)

Toekomst

De verwachting van professionals is dat informele zorg een steeds grotere rol zal krijgen en dat er daardoor meer mantelzorgers het risico lopen overbelast te raken. Vanwege de eerder genoemde grotere verantwoordelijkheid voor de mantelzorgtaken die sommige vrouwen daarin geneigd zijn op zich te nemen, zouden vrouwen dan extra risico lopen op overbelasting. Daar komt nog bij dat meer vrouwen dan mannen parttime werken en daarmee samenhangend vaak meer huishoudelijke en zorgtaken thuis hebben. Mannen lopen het risico op overbelasting ook, vooral in combinatie met fulltime werk, maar bij hen richt de mantelzorg zich meestal op partner of kinderen en minder vaak op de bredere kring zoals (schoon)ouders, burens of vrienden.

- *'Vrouwen werken veel vaker parttime en pakken meer zorgtaken op. Die vergelijking kun je ook met kinderopvang trekken. Het is gewoon nog niet gelijk verdeeld. Hierdoor kunnen vrouwen klem komen te zitten, dat ze minder carrière kunnen maken omdat ze de pech hebben dat hun vader, moeder of partner ziek wordt.'* (mantelzorgcentrum)

De professionals noemen de volgende oplossingsrichtingen voor een gelijkere verdeling van mantelzorg:

- Investeer in de jeugd: zorgen dat 'zorgen voor een ander' normaler wordt door hier in het basis- en middelbaar onderwijs al aandacht aan te schenken bijvoorbeeld door een sociale dienstplicht in te voeren.
- Mantelzorg is geen vrouwenwerk, maar ook mannenwerk: met name bij de oudere generatie vereist dit een omslag in denken. Ga het gesprek met mannen hierover aan.
- Werf meer vrijwilligers om mantelzorgers te ontlasten, denk aan maatschappelijke stages, campagnes en beter benutten van (bestaande) initiatieven zoals een straatwhatsapp, website voor klusjes.
- Er is nog steeds behoefte aan een uitbouw van respijtzorg en de bekendheid ervan.
- Betrek werkgevers, (juist) ook in branches met veel 'mannenberoepen'; werkende mantelzorgers zijn minder geneigd zich te wenden tot mantelzorgondersteuning.
- Creëer meer voorzieningen gelieerd aan het ondersteuningsaanbod voor de zorgbehoevenden.
- Nodig heel bewust alle relevante familieleden uit bij een gesprek over de zorg aan een hulpbehoevende, zodat niet alleen aan de vrouwen/dochter wordt gedacht.
- Help de vrouwen met hun grenzen aangeven.

- *"Ik was laatst bij een klant en die hadden een straatwhatsapp. De vraag was, heeft iemand ruimte in zijn groene bak? De klant zei toen ja, ik heb plek maar dan moet je hem wel zelf aan de weg zetten, want dat kan ik niet. Ik dacht toen yes, dit is het! Een ander iets vragen en daarbij meteen iets teruggeven!"*

1

BIJLAGE

Literatuur

Bijlage 1. Literatuur

- Atria (2014), *Brief aan de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport – betreft: Algemeen Overleg Informele zorg op 16 december 2014*. Opgeroepen op augustus 10, 2015 van Atria:
[https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCoQFjABahUKewio59a9prDHAhWKAxoKHVP6A1Y&url=http%3A%2F%2Fwww.atria.nl%2Fatria%2Fmmbase%2Fattachment%2F348913%2F1211_brief_mantelzorg_AO_mantelzorg_16_december_\(2\).pdf&ei=BuzRVajMHlqHaNP0j7AF&usq=AFOjCNEb_yDK5OqmRlwEjMGXY3PI8ING5w&sig2=vckVeF4YpybvJvHqdgI_iQ&bvm=bv.99804247,d.d2s](https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCoQFjABahUKewio59a9prDHAhWKAxoKHVP6A1Y&url=http%3A%2F%2Fwww.atria.nl%2Fatria%2Fmmbase%2Fattachment%2F348913%2F1211_brief_mantelzorg_AO_mantelzorg_16_december_(2).pdf&ei=BuzRVajMHlqHaNP0j7AF&usq=AFOjCNEb_yDK5OqmRlwEjMGXY3PI8ING5w&sig2=vckVeF4YpybvJvHqdgI_iQ&bvm=bv.99804247,d.d2s)
- Atria (2015), *De nieuwe mantelzorg v/m – bouwstenen voor een gendersensitief mantelzorgbeleid*. Opgeroepen op augustus 10, 2015 van Atria:
http://www.atria.nl/epublications/IAV_B00109634.pdf#search=%20nieuwe%20mantelzorg
- Atria (2014), *Verslag Expert Meeting 10 november 2014 – Arbeid & Mantelzorg*. Opgeroepen op augustus 17, 2015 van Atria:
http://www.atria.nl/atria/nl/actueel/publicaties_en_aanwinsten/_pid/column2_1/_rp_column2_1_elementId/1_348702
- Bericki-Gisolf, J., Lucke, J., Hockey, R., & Dobson, A. (2008). Transitions into informal caregiving and out of paid employment of women in their 50s. *Social Science & Medicine*, 122-127.
- Boer, A. d., & Campen, C. v. (2009). Ondersteuning van mantelzorgers. In A. d. Boer, M. Broese van Groenou, & J. Timmermans, *Mantelzorg - een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (pp. 130-143). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, A. d., & Keuzenkamp, S. (2009). *Vrouwen, mannen en mantelzorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, A. d., Broese van Groenou, M., & Timmermans, J. (2009). *Mantelzorg - een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broese van Groenou, M., & Boer, A. d. (2009). Uitkomst: ervaren belasting. In A. d. Boer, M. Broese van Groenou, & J. Timmermans, *Mantelzorg - een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (pp. 144-182). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broese van Groenou, M., & Boer, A. d. (2009). Uitkomst: positieve ervaringen. In A. d. Boer, M. Broese van Groenou, & J. Timmermans, *Mantelzorg - een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (pp. 184-199). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Chappel, N., & Reid, R. (2002). Burden and well-being among caregivers: examining the distinction. *The Gerontologist*, 772-780.
- Cloïn, M., & Souren, M. (2009). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In A. Merens, & B. Hermans, *Emancipatiemonitor 2009*. Den Haag: SCP/CBS.
- Gould, D. (2004). Family Caregivers and the Health Care System. In C. Levine, & T. Murray, *The Cultures of Caregiving. Conflict and Common Ground among Families, Health Professionals, and Policy Makers*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Henz, U. (2004). The effects of informal care on paid-work participation in Great Britain: a lifecourse perspective. *Ageing & Society*, 851-880.
- Henz, U. (2006). Informal Caregiving at Working Age: Effects of Job Characteristics and Family Configuration. *Journal of Marriage and Family*, 411-429.
- I&O Research. (2015 - concept). *Klanttevredenheidsonderzoek WMO*. Hoorn: I&O Research.
- I&O Research. (2015). *Mantelzorg in West-Friesland*. Hoorn: I&O Research.
- Klerk, M. d., & Boer, A. d. (2006). Wat doen oudere mannen en vrouwen aan informele zorg. *SCP-Nieuwjaarsuitgave*, pp. 154-158.
- Keuzenkamp, S., & Dijkgraaf, M. (2009). Participatie: strategieën van werkende mantelzorgers. In A. d. Boer, M. Broese van Groenou, & J. Timmermans, *Mantelzorg - een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (pp. 74-96). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rosenthal, C., Martin-Matthews, A., & Keefe, J. (2007). Care management and care provision for older relatives amongst employed informal care-givers. *Ageing & Society*, 755-778.

2

BIJLAGE

Geïnterviewden

Bijlage 2. Geïnterviewden

	FUNCTIE	SPECIALISATIE	ORGANISATIE	WERKGEBIED	BIJZ
1	Verzorgende IG		Omring	Den Helder	
2	Verzorgende IG		Omring	Den Helder	
3	Verzorgende IG	Dementieteam	Omring	Den Helder	
4	Verzorgende C	Aandacht functionaris Dementie	Omring	Medemblik	
5	Casemanager	Ouderenzorg en sociaal psychiatrische verpleegkundige	Geriant	Alkmaar	
6	Zorg coördinator		AZA	boven Zaanstad'	
7			Wonen Welzijn Langedijk	Noord-Scharwoude/Langedijk	
8	mantelzorgmakelaar		Mantelzorgcentrum	Noord-Kennemerland en Kop van Noord-Holland	
9	wijkteammedewerker	Wmo	Wijkteam	Schagen	groeps
10	wijkteammedewerker	AWBZ	Wijkteam	Schagen	groeps
11	kwaliteitsmedewerker wijkteam		Wijkteam	Schagen	groeps
12	mantelzorgmakelaar		Stichting Welzijn Stede Broec	Stede Broec	